ΑΠΟΦΑΣΗ ΤΟΥ ΔΙΚΑΣΤΗΡΙΟΥ (όγδοο τμήμα)

της 22ας Νοεμβρίου 2012*

«Άρθρο 157 ΣΛΕΕ — Οδηγία 79/7/ΕΟΚ — Οδηγία 97/81/ΕΚ — Συμφωνία-πλαίσιο για την εργασία μερικής απασχόλησης — Οδηγία 2006/54/ΕΚ — Ανταποδοτική σύνταξη γήρατος — Ίση μεταχείριση ανδρών και γυναικών εργαζομένων — Έμμεση διάκριση λόγω φύλου»

Στην υπόθεση C-385/11,

με αντικείμενο αιτήσεις προδικαστικής αποφάσεως δυνάμει του άρθρου 267 ΣΛΕΕ, που υπέβαλε το Juzgado de lo Social de Barcelona (Ισπανία) με απόφαση της 4ης Ιουλίου 2011, που περιήλθε στο Δικαστήριο στις 19 Ιουλίου 2011, στο πλαίσιο της δίκης

Isabel Elbal Moreno

κατά

Instituto Nacional de la Seguridad Social (INSS),

Tesorería General de la Seguridad Social (TGSS),

ΤΟ ΔΙΚΑΣΤΗΡΙΟ (όγδοο τμήμα),

συγκείμενο από τους C. Toader, προεδρεύουσα του όγδοου τμήματος, A. Prechal (εισηγήτρια) και E. Jarašiūnas, δικαστές,

γενική εισαγγελέας: E. Sharpston

γραμματέας: M. Ferreira, κύρια υπάλληλος διοικήσεως,

έχοντας υπόψη την έγγραφη διαδικασία και κατόπιν της επ' ακροατηρίου συζητήσεως της 27ης Σεπτεμβρίου 2012,

λαμβάνοντας υπόψη τις παρατηρήσεις που υπέβαλαν:

— το Instituto Nacional de la Seguridad Social (INSS), εκπροσωπούμενο από τον F. de Miguel Pajuelo, επικουρούμενο από τους A. Álvarez Moreno και J. Ignacio del Valle de Joz, abogados,

— η Ισπανική Κυβέρνηση, εκπροσωπούμενη από την S. Centeno Huerta και τον S. Martínez-Lage Sobredo,

— η Βελγική Κυβέρνηση, εκπροσωπούμενη από τις L. Van den Broeck και M. Jacobs,

— η Ευρωπαϊκή Επιτροπή, εκπροσωπούμενη από τους G. Valero Jordana και M. van Beek,

* Γλώσσα διαδικασίας: η ισπανική.

κατόπιν της αποφάσεως που έλαβε, αφού άκουσε τη γενική εισαγγελέα, να εκδικάσει την υπόθεση χωρίς ανάπτυξη προτάσεων,

εκδίδει την ακόλουθη

Απόφαση

1 Η αίτηση προδικαστικής αποφάσεως αφορά την ερμηνεία της ρήτρας 4 της συμφωνίας-πλαισίου για την εργασία μερικής απασχόλησης, η οποία συνήφθη στις 6 Ιουνίου 1997 (στο εξής: συμφωνία-πλαίσιο) και περιλαμβάνεται στο παράρτημα της οδηγίας 97/81/ΕΚ του Συμβουλίου, της 15ης Δεκεμβρίου 1997, σχετικά με τη συμφωνία-πλαίσιο για την εργασία μερικής απασχόλησης που συνήφθη από την UNICE, το CEEP και την CES (ΕΕ 1998, L 14, σ. 9), όπως τροποποιήθηκε με την οδηγία 98/23/ΕΚ του Συμβουλίου, της 7ης Απριλίου 1998 (ΕΕ L 131, σ. 10), καθώς και την ερμηνεία των άρθρων 157 ΣΛΕΕ και 4 της οδηγίας 2006/54/ΕΚ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 5ης Ιουλίου 2006, για την εφαρμογή της αρχής των ίσων ευκαιριών και της ίσης μεταχείρισης ανδρών και γυναικών σε θέματα εργασίας και απασχόλησης (ΕΕ L 204, σ. 23), και του άρθρου 4 της οδηγίας 79/7/ΕΟΚ του Συμβουλίου, της 19ης Δεκεμβρίου 1978, περί της προοδευτικής εφαρμογής της αρχής της ίσης μεταχειρίσεως μεταξύ ανδρών και γυναικών σε θέματα κοινωνικής ασφαλίσεως (ΕΕ ειδ. έκδ. 05/003, σ. 160).

2 Η αίτηση αυτή υποβλήθηκε στο πλαίσιο ένδικης διαφοράς μεταξύ, αφενός, της I. Elbal Moreno και, αφετέρου, του Instituto Nacional de la Seguridad Social (INSS) (εθνικού ιδρύματος κοινωνικής ασφάλισης) και της Tesorería General de la Seguridad Social (TGSS) (γενικού ταμείου κοινωνικής ασφάλισης) σχετικά με τη χορήγηση σύνταξης γήρατος.

Το νομικό πλαίσιο

Η κανονιστική ρύθμιση της Ένωσης

3 Το άρθρο 1 της οδηγίας 79/7 ορίζει τα εξής:

«Η παρούσα οδηγία αποσκοπεί στην προοδευτική εφαρμογή, στον τομέα της κοινωνικής ασφαλίσεως και των άλλων στοιχείων κοινωνικής προστασίας που προβλέπεται στο άρθρο 3, της αρχής της ίσης μεταχειρίσεως μεταξύ ανδρών και γυναικών σε θέματα κοινωνικής ασφαλίσεως, η οποία καλείται στο εξής “αρχή της ίσης μεταχειρίσεως”.»

4 Το άρθρο 3, παράγραφος 1, στοιχείο α′, της οδηγίας 79/7 διευκρινίζει τα ακόλουθα:

«Η παρούσα οδηγία εφαρμόζεται:

α) στα νομικά συστήματα που εξασφαλίζουν προστασία κατά των ακολούθων κινδύνων:

[...]

— γήρατος,

[...]».

5 Το άρθρο 4, παράγραφος 1, της οδηγίας 79/7 προβλέπει τα εξής:

«Η αρχή της ίσης μεταχειρίσεως συνεπάγεται την απουσία κάθε διακρίσεως που βασίζεται στο φύλο, είτε άμεσα είτε έμμεσα, σε συσχετισμό ιδίως με την οικογενειακή κατάσταση και ιδιαίτερα όσον αφορά:

— το πεδίο εφαρμογής των συστημάτων και τους όρους πρόσβασης στα συστήματα αυτά,

— την υποχρέωση καταβολής εισφορών και τον υπολογισμό των εισφορών,

— τον υπολογισμό των παροχών, συμπεριλαμβανομένων των προσαυξήσεων λόγω συζύγου και προστατευομένου προσώπου και τις προϋποθέσεις διαρκείας και διατηρήσεως του δικαιώματος επί των παροχών.»

6 Η ρήτρα 4 της συμφωνίας-πλαισίου, που φέρει τον τίτλο «Αρχή της μη διάκρισης», έχει ως ακολούθως:

«1. Όσον αφορά τις συνθήκες απασχόλησης, οι εργαζόμενοι με μερική απασχόληση δεν πρέπει να αντιμετωπίζονται με τρόπο λιγότερο ευνοϊκό απ' ό,τι οι συγκρίσιμοι εργαζόμενοι με πλήρη απασχόληση για το λόγο και μόνον ότι εργάζονται με μερική απασχόληση, εκτός και αν η διαφορετική τους μεταχείριση δικαιολογείται από αντικειμενικούς λόγους.

[...]»

7 Το άρθρο 1 της οδηγίας 2006/54, που τιτλοφορείται «Σκοπός», έχει ως ακολούθως:

«Σκοπός της παρούσας οδηγίας είναι να εξασφαλισθεί η εφαρμογή της αρχής των ίσων ευκαιριών και της ίσης μεταχείρισης ανδρών και γυναικών σε θέματα εργασίας και απασχόλησης.

Για το σκοπό αυτό, η παρούσα οδηγία περιέχει διατάξεις για την εφαρμογή της αρχής της ίσης μεταχείρισης ως προς:

[...]

β) τους όρους εργασίας, συμπεριλαμβανομένης της αμοιβής·

γ) τα επαγγελματικά συστήματα κοινωνικής ασφάλισης.

[...]»

Η ισπανική κανονιστική ρύθμιση

8 Όπως προκύπτει από την αίτηση προδικαστικής αποφάσεως, οι εφαρμοστέες στη διαφορά της κύριας δίκης διατάξεις του γενικού νόμου κοινωνικής ασφάλισης (ley general de seguridad social), που εγκρίθηκε με το βασιλικό νομοθετικό διάταγμα 1/94 της 20ής Ιουνίου 1994 (BOE αριθ. 154, της 29ης Ιουνίου 1994, σ. 20658, στο εξής: LGSS), είναι οι ακόλουθες:

«Άρθρο 160.

Ορισμός

Η οικονομική παροχή που χορηγείται λόγω συνταξιοδότησης και η οποία στηρίζεται σε ανταποδοτικές εισφορές είναι μοναδική για κάθε δικαιούχο και συνίσταται σε ισόβια σύνταξη που αναγνωρίζεται υπό τις προϋποθέσεις, υπό τη μορφή και στο ποσό που καθορίζει η κανονιστική ρύθμιση και εφόσον, αφού έχει συμπληρωθεί το προβλεπόμενο όριο ηλικίας, λύεται ή έχει λυθεί η σχέση εξαρτημένης εργασίας.

Άρθρο 161.

Δικαιούχοι

1. Δικαιούνται ανταποδοτικής σύνταξης γήρατος τα πρόσωπα που υπάγονται στο παρόν γενικό καθεστώς και τα οποία, πλην των γενικών απαιτήσεων της παραγράφου 1 του άρθρου 124, πληρούν τις ακόλουθες προϋποθέσεις:

a) έχουν συμπληρώσει το εξηκοστό πέμπτο έτος της ηλικίας τους.

b) συμπληρώνουν ελάχιστο χρόνο ασφάλισης δεκαπέντε ετών [...]

Άρθρο 162.

Βάση υπολογισμού της σύνταξης γήρατος

1. Η βάση υπολογισμού της ανταποδοτικής σύνταξης γήρατος συνίσταται στο πηλίκο που προκύπτει αν διαιρεθούν δια του 210 οι βάσεις εισφοράς που είχαν εφαρμογή στον ενδιαφερόμενο κατά τη διάρκεια των τελευταίων 180 μηνών πριν τον μήνα που προηγείται εκείνου κατά τον οποίο επήλθε το γενεσιουργό του δικαιώματος γεγονός [...].

Έβδομη πρόσθετη διάταξη. Κανόνες που έχουν εφαρμογή στους εργαζομένους με σύμβαση μερικής απασχόλησης

1. Το κοινωνικοασφαλιστικό καθεστώς που προκύπτει από τις συμβάσεις μερικής απασχόλησης διέπεται από την αρχή της εξομοίωσης του εργαζόμενου μερικής απασχόλησης προς τον εργαζόμενο πλήρους απασχόλησης και ειδικότερα από τους ακόλουθους κανόνες:

Πρώτον. Ασφαλιστικές εισφορές

a) Το ποσό που χρησιμοποιείται ως βάση υπολογισμού των ασφαλιστικών εισφορών καθώς και των λοιπών εισφορών που εισπράττονται μαζί με τις πρώτες είναι πάντοτε μηνιαίο και συνίσταται στις αποδοχές που πραγματικά έλαβε ο εργαζόμενος βάσει των δεδουλευμένων ωρών του, τόσο εντός κανονικού ωραρίου όσο και με υπερωριακή εργασία.

b) Η ως άνω καθοριζόμενη βάση υπολογισμού των ασφαλιστικών εισφορών δεν μπορεί να είναι κατώτερη των ποσών που προβλέπει η κανονιστική ρύθμιση.

c) Για τις ώρες της υπερωριακής εργασίας οφείλονται ασφαλιστικές εισφορές του ίδιου είδους υπολογιζόμενες επί της ίδιας βάσης με αυτές που καταβάλλονται για τις ώρες εργασίας εντός κανονικού ωραρίου.

Δεύτερον. Χρόνος ασφάλισης

a) Για την απόδειξη των περιόδων ασφάλισης που απαιτούνται προκειμένου να θεμελιωθεί δικαίωμα σύνταξης γήρατος, μόνιμης αναπηρίας, θανάτου και επιζώντων, προσωρινής αναπηρίας, μητρότητας και πατρότητας, υπολογίζονται αποκλειστικά οι εισφορές που καταβλήθηκαν βάσει των δεδουλευμένων ωρών, τόσο εντός κανονικού ωραρίου όσο και με υπερωριακή εργασία, οι οποίες θα πρέπει να εξισωθούν με πλασματικές ημέρες πλήρους απασχόλησης. Προς τούτο, ο αριθμός των πραγματικά δεδουλευμένων ωρών διαιρείται δια του πέντε, που αποτελεί τον αριθμό των ωρών ανά ημέρα που αντιστοιχούν σε χίλιες οκτακόσιες είκοσι έξι ώρες ετησίως.

b) Για τη θεμελίωση δικαιώματος σύνταξης γήρατος και μόνιμης αναπηρίας, στον αριθμό των πλασματικών ημερών ασφάλισης που προκύπτει σύμφωνα με τη μέθοδο του στοιχείου a ανωτέρω εφαρμόζεται πολλαπλασιαστικός συντελεστής 1,5, το δε γινόμενο αποτελεί τον αριθμό των ημερών ασφάλισης που λογίζονται αποδεδειγμένες για τον καθορισμό του ελάχιστου χρόνου ασφάλισης. Σε καμία περίπτωση δεν μπορεί να υπολογιστεί μεγαλύτερος αριθμός ημερών ασφάλισης από εκείνον που θα αντιστοιχούσε σε καταβολή εισφορών για εργασία πλήρους απασχόλησης.

Τρίτον. Βάση υπολογισμού της σύνταξης

a) Το ποσό βάσει του οποίου υπολογίζεται η σύνταξη γήρατος και η σύνταξη μόνιμης αναπηρίας υπολογίζεται κατά τους γενικούς κανόνες [...].»

Η διαφορά της κύριας δίκης και τα προδικαστικά ερωτήματα

9 Στις 8 Οκτωβρίου 2009, σε ηλικία 66 ετών, η προσφεύγουσα της κύριας δίκης υπέβαλε αίτηση στο INSS με την οποία ζήτησε να της χορηγηθεί σύνταξη γήρατος. Κατά το παρελθόν, η προσφεύγουσα της κύριας δίκης είχε εργαστεί επί 18 έτη αποκλειστικά ως καθαρίστρια σε μια ένωση ιδιοκτητών κατοικιών, με μερική απασχόληση 4 ωρών την εβδομάδα, δηλαδή με ωράριο που αντιστοιχεί στο 10 % του νόμιμου ωραρίου πλήρους απασχόλησης των 40 ωρών εβδομαδιαίως που ισχύει στην Ισπανία.

10 Η αίτηση αυτή απορρίφθηκε με απόφαση της 13ης Οκτωβρίου 2009, για τον λόγο ότι η ενδιαφερόμενη δεν συμπλήρωνε τον ελάχιστο χρόνο δεκαπενταετούς ασφάλισης που απαιτείται για τη θεμελίωση συνταξιοδοτικού δικαιώματος σύμφωνα με τα οριζόμενα στο άρθρο 161, παράγραφος 1, στοιχείο b, του LGSS.

11 Η διοικητική ένσταση που υπέβαλε η προσφεύγουσα της κύριας δίκης απορρίφθηκε στις 30 Νοεμβρίου 2009 με απόφαση του INSS της 9ης Δεκεμβρίου 2009. Ο ελάχιστος χρόνος ασφάλισης που έπρεπε να αποδείξει η ενδιαφερόμενη ανερχόταν σε 4 931 ημέρες, η απόφαση όμως του INSS της αναγνώρισε 1 362 συντάξιμες ημέρες ασφάλισης, κατανεμόμενες ως ακολούθως:

— 41 ημέρες: από τις 24 Οκτωβρίου 1960 έως τις 3 Δεκεμβρίου 1960, με καθεστώς πλήρους απασχόλησης.

— 336 ημέρες: κατ' εξομοίωση, λόγω τριών τοκετών (3 επί 112).

— 656 ημέρες: ο συντάξιμος χρόνος από την 1η Νοεμβρίου 1991 έως τις 30 Οκτωβρίου 2009, ήτοι 6 564 ημέρες, υπολογίζεται στο 10 % του ωραρίου πλήρους απασχόλησης λόγω του καθεστώτος μερικής απασχόλησης.

— 329 ημέρες: κατ' εξομοίωση, συνεπεία της εφαρμογής του διορθωτικού συντελεστή (1,5) που προβλέπει η έβδομη πρόσθετη διάταξη του LGSS.

12 Μετά την απόρριψη της διοικητικής ένστασης, η προσφεύγουσα της κύριας δίκης άσκησε προσφυγή ενώπιον του Juzgado de lo Social de Barcelona, στο πλαίσιο της οποίας επικαλέστηκε ότι η εφαρμογή της έβδομης πρόσθετης διάταξης του LGSS, η οποία είχε ως συνέπεια να απορριφθεί η αίτησή της για τη χορήγηση σύνταξης, συνιστά παραβίαση της αρχής της ίσης μεταχείρισης. Συγκεκριμένα, η ενδιαφερόμενη υποστήριξε ότι η εν λόγω διάταξη απαιτεί μεγαλύτερο χρόνο ασφάλισης από τον εργαζόμενο μερικής απασχόλησης σε σχέση με τον εργαζόμενο πλήρους απασχόλησης, έστω και αν ληφθεί υπόψη η εφαρμογή του διορθωτικού πολλαπλασιαστικού συντελεστή 1,5 για την πρόσβαση σε παροχή που ήδη είναι αναλογικά μειωμένη. Επιπλέον, κατά την προσφεύγουσα της κύριας δίκης, ο κανόνας αυτός εισάγει έμμεση δυσμενή διάκριση, δεδομένου ότι, σύμφωνα με αδιάσειστα στατιστικά στοιχεία, οι εργαζόμενοι μερικής απασχόλησης είναι ως επί το πλείστον, δηλαδή σχεδόν κατά το 80 %, γυναίκες.

13 Όσον αφορά την εν λόγω έβδομη πρόσθετη διάταξη, το αιτούν δικαστήριο διευκρινίζει ότι η επίμαχη κανονιστική ρύθμιση στηρίζεται μεν στην αρχή του υπολογισμού μόνον των πραγματικά δεδουλευμένων ωρών για τον καθορισμό του απαιτούμενου χρόνου ασφαλίσεως, εντούτοις μετριάζει την αρχή αυτή εισάγοντας διορθωτικούς κανόνες που σκοπούν να καταστήσουν ευχερέστερη την πρόσβαση των εργαζομένων με σύμβαση μερικής απασχόλησης στην προστασία του καθεστώτος κοινωνικής ασφάλισης.

14 Έτσι, πρώτον, εισάγεται η έννοια της «πλασματικής πλήρους ημέρας ασφάλισης», που ισοδυναμεί με πέντε ώρες πραγματικής εργασίας ανά ημέρα, ή άλλως 1 826 ώρες ετησίως. Οι καταβαλλόμενες εισφορές υπολογίζονται βάσει των δεδουλευμένων ωρών, αφού όμως οι ώρες αυτές εξισωθούν με πλασματικές ημέρες πλήρους απασχόλησης.

15 Δεύτερον, για τη θεμελίωση δικαιώματος σύνταξης γήρατος και μόνιμης αναπηρίας εφαρμόζεται ειδικός διορθωτικός κανόνας, που συνίσταται στον πολλαπλασιασμό των πλασματικών ημερών ασφάλισης με τον συντελεστή 1,5. Τούτο έχει ως συνέπεια οι εν λόγω ημέρες να αυξάνονται και να διευκολύνεται με τον τρόπο αυτό η πρόσβαση στις παροχές του καθεστώτος κοινωνικής ασφάλισης.

16 Εντούτοις, κατά το αιτούν δικαστήριο, στο μέτρο που η έβδομη πρόσθετη διάταξη του LGSS λαμβάνει υπόψη αποκλειστικά τις δεδουλευμένες ώρες και όχι τον χρόνο ασφάλισης και καταβολής εισφορών, δηλαδή τις ημέρες παρασχεθείσας εργασίας, τούτο συνεπάγεται εν τέλει τη διπλή εφαρμογή της αρχής pro rata temporis –έστω και κατόπιν διορθωτικής παρέμβασης. Συγκεκριμένα, η επίμαχη διάταξη απαιτεί χρόνο ασφάλισης αναλογικώς μεγαλύτερης διάρκειας για τη θεμελίωση δικαιώματος σύνταξης η βάση υπολογισμού της οποίας θα είναι επίσης μειωμένη λόγω του μειωμένου ωραρίου απασχόλησης του οικείου εργαζομένου. Ως εκ τούτου, ο εργαζόμενος με μερική απασχόληση είναι αναγκασμένος να καταβάλλει εισφορές για μεγαλύτερο ελάχιστο χρόνο ασφάλισης, αντιστρόφως ανάλογο προς τη μείωση του ωραρίου του, προκειμένου να θεμελιώσει δικαίωμα στη χορήγηση σύνταξης το ποσό της οποίας είναι ήδη ευθέως και αναλογικώς μειωμένο λόγω του μειωμένου ωραρίου του απασχόλησης.

17 Το αιτούν δικαστήριο διευκρινίζει επιπλέον ότι, στην περίπτωση της προσφεύγουσας της κύριας δίκης, η εφαρμογή της έβδομης πρόσθετης διάταξης του LGSS συνεπάγεται ότι τα 18 έτη κατά τα οποία καταβλήθηκαν εισφορές για ποσοστό 10 % του ωραρίου πλήρους απασχόλησης ισοδυναμούν, για τον υπολογισμό του απαιτούμενου συντάξιμου χρόνου για τη χορήγηση σύνταξης γήρατος, με χρόνο που δεν υπερβαίνει καν τα τρία έτη ασφάλισης. Τούτο σημαίνει ότι, υπό καθεστώς μερικής απασχόλησης τεσσάρων ωρών εβδομαδιαίως, η προσφεύγουσα της κύριας δίκης θα έπρεπε να εργαστεί 100 χρόνια για να συμπληρώσει τον ελάχιστο απαιτούμενο χρόνο ασφάλισης των 15 ετών που θα της παρείχε τη δυνατότητα να θεμελιώσει δικαίωμα σύνταξης γήρατος ύψους 112,93 ευρώ μηνιαίως.

18 Υπό τις συνθήκες αυτές, το Juzgado de lo Social de Barcelona αποφάσισε να αναστείλει την ενώπιόν του διαδικασία και να υποβάλει στο Δικαστήριο τα εξής προδικαστικά ερωτήματα:

«1) Εμπίπτει στην έννοια “συνθήκη απασχόλησης”, στην οποία παραπέμπει η απαγόρευση των διακρίσεων που περιέχει η ρήτρα 4 της οδηγίας 97/81 […], σύνταξη γήρατος όπως η χορηγούμενη από το ισπανικό κοινωνικοασφαλιστικό καθεστώς επί τη βάσει ανταποδοτικών εισφορών που καταβάλλονται εκ μέρους και υπέρ του εργαζομένου καθ’ όλη τη διάρκεια του εργασιακού του βίου;

2) Σε περίπτωση που δοθεί καταφατική απάντηση στο πρώτο ερώτημα υπό την έννοια ότι ανταποδοτική σύνταξη γήρατος όπως η προβλεπόμενη από το ισπανικό κοινωνικοασφαλιστικό σύστημα εμπίπτει στην έννοια “συνθήκη απασχόλησης” της ρήτρας 4 της οδηγίας 97/81, έχει η απαγόρευση των διακρίσεων που επιβάλλει η ρήτρα αυτή την έννοια ότι απαγορεύει εθνικό κανόνα ο οποίος –συνεπεία της διπλής εφαρμογής της “αρχής pro rata temporis”– απαιτεί αναλογικώς μεγαλύτερο χρόνο ασφάλισης από τους εργαζομένους με μερική απασχόληση, σε σύγκριση με τους εργαζομένους πλήρους απασχόλησης, για τη θεμελίωση, κατά περίπτωση, δικαιώματος ανταποδοτικής σύνταξης γήρατος το ποσό της οποίας είναι μειωμένο κατά ποσοστό που αναλογεί στο μειωμένο ωράριό τους;

3) Ως συμπληρωματικό των προηγούμενων ερωτημάτων, μπορεί μια εθνική κανονιστική ρύθμιση όπως η ισπανική, που περιέχεται στην έβδομη πρόσθετη διάταξη του [LGSS] και η οποία διέπει το καθεστώς των εργαζομένων με μερική απασχόληση όσον αφορά τις ασφαλιστικές τους εισφορές, τη θεμελίωση δικαιώματος ανταποδοτικής σύνταξης γήρατος και τη μέθοδο υπολογισμού του ποσού της σύνταξης αυτής, να θεωρηθεί ως ένα από τα “στοιχεία και τους όρους αμοιβής” τα οποία αφορά η απαγόρευση των διακρίσεων του άρθρου 4 της οδηγίας 2006/54 […], καθώς και του [άρθρου] 157 [ΣΛΕΕ];

4) Επικουρικώς, στην περίπτωση που κριθεί ότι η ανταποδοτική σύνταξη γήρατος που χορηγεί το ισπανικό κοινωνικοασφαλιστικό καθεστώς δεν εμπίπτει ούτε στην έννοια “συνθήκη απασχόλησης” ούτε στην έννοια “αμοιβή”, έχει η απαγόρευση άμεσων ή έμμεσων διακρίσεων λόγω φύλου που επιβάλλει το άρθρο 4 της οδηγίας 79/7 […] την έννοια ότι απαγορεύει εθνικό κανόνα ο οποίος –συνεπεία της διπλής εφαρμογής της “αρχής pro rata temporis”– απαιτεί αναλογικώς μεγαλύτερο χρόνο ασφάλισης από τους εργαζομένους με μερική απασχόληση (που, στη συντριπτική τους πλειονότητα, είναι γυναίκες), σε σύγκριση με τους εργαζομένους πλήρους απασχόλησης, για τη θεμελίωση, κατά περίπτωση, δικαιώματος ανταποδοτικής σύνταξης γήρατος το ποσό της οποίας είναι μειωμένο κατά ποσοστό που αναλογεί στο μειωμένο ωράριό τους;»

Επί των προδικαστικών ερωτημάτων

Προκαταρκτικές παρατηρήσεις

19 Με τα ερωτήματά του, το αιτούν δικαστήριο θέτει το προκαταρκτικό ερώτημα αν μια σύνταξη όπως η επίμαχη στην κύρια δίκη εμπίπτει στο πεδίο εφαρμογής της ρήτρας 4 της συμφωνίας-πλαισίου, των άρθρων 157 ΣΛΕΕ και 4 της οδηγίας 2006/54 και/ή του άρθρου 4 της οδηγίας 79/7.

20 Συναφώς, υπενθυμίζεται ότι εμπίπτουν στην έννοια της «αμοιβής» του άρθρου 157, παράγραφος 2, ΣΛΕΕ οι συντάξεις που καταβάλλονται δυνάμει της σχέσης εργασίας μεταξύ του εργαζομένου και του εργοδότη, αποκλειομένων εκείνων που καταβάλλονται στο πλαίσιο εκ του νόμου προβλεπομένου συστήματος, για τη χρηματοδότηση του οποίου οι εργαζόμενοι, οι εργοδότες και, ενδεχομένως, οι δημόσιες αρχές συμβάλλουν όχι βάσει μιας τέτοιας σχέσης εργασίας, αλλά προς εξυπηρέτηση επιδιώξεων κοινωνικής πολιτικής (βλ. απόφαση της 10ης Ιουνίου 2010, C-395/08 και C-396/08, Bruno κ.λπ., Συλλογή 2010, σ. I-5119, σκέψη 41 και εκεί παρατιθέμενη νομολογία). Επομένως, δεν μπορούν

να περιληφθούν στην έννοια αυτή τα συστήματα ή οι παροχές κοινωνικής ασφάλισης, όπως οι συντάξεις γήρατος, οι οποίες ρυθμίζονται απευθείας από τον νόμο χωρίς κανένα στοιχείο διαβούλευσης στο πλαίσιο της επιχείρησης ή του συγκεκριμένου επαγγελματικού κλάδου και έχουν υποχρεωτική εφαρμογή σε γενικές κατηγορίες εργαζομένων (βλ. απόφαση της 29ης Νοεμβρίου 2001, C-366/99, Griesmar, Συλλογή 2001, σ. I-9383, σκέψη 27 και εκεί παρατιθέμενη νομολογία).

21 Ομοίως, εμπίπτουν στην έννοια των «συνθηκών απασχόλησης» της ρήτρας 4, σημείο 1, της συμφωνίας-πλαισίου, οι συντάξεις που καταβάλλονται βάσει της σχέσης εργασίας μεταξύ εργαζομένου και εργοδότη, αποκλειομένων των συντάξεων που προβλέπει υποχρεωτικό σύστημα κοινωνικής ασφάλισης, οι οποίες δεν καταβάλλονται στο πλαίσιο μιας τέτοιας σχέσης αλλά προς εξυπηρέτηση επιδιώξεων κοινωνικής πολιτικής (βλ. προπαρατεθείσα απόφαση Bruno κ.λπ., σκέψη 42).

22 Μια σύνταξη, όμως, όπως η επίμαχη στην υπόθεση της κύριας δίκης η οποία, όπως επισημαίνει η Ισπανική Κυβέρνηση, είναι η γενικότερη από τις συντάξεις που προβλέπει το ισπανικό δίκαιο, προφανώς καταβάλλεται όχι τόσο δυνάμει σχέσεως εργασίας μεταξύ εργαζομένου και εργοδότη, αλλά μάλλον προς εξυπηρέτηση επιδιώξεων κοινωνικής πολιτικής, κατά την έννοια της νομολογίας που παρατίθεται στις σκέψεις 20 και 21 της παρούσας απόφασης, και ως τέτοια δεν εμπίπτει στο πεδίο εφαρμογής του άρθρου 157 ΣΛΕΕ και της ρήτρας 4 της συμφωνίας-πλαισίου.

23 Είναι αληθές ότι οι εκτιμήσεις κοινωνικής πολιτικής, οργάνωσης του κράτους, ηθικής φύσεως, ή ακόμη προβληματισμοί δημοσιονομικής φύσης, που επηρέασαν ή θα μπορούσαν να έχουν επηρεάσει τον εθνικό νομοθέτη σχετικά με τη δημιουργία ενός συνταξιοδοτικού συστήματος, είναι άνευ σημασίας αν η σύνταξη αφορά μόνο μια ιδιαίτερη κατηγορία εργαζομένων, αν τελεί σε άμεση συνάρτηση με τον χρόνο υπηρεσίας και αν το ύψος της υπολογίζεται βάσει του τελευταίου μισθού (βλ. προπαρατεθείσα απόφαση Bruno κ.λπ., σκέψη 47).

24 Παρά ταύτα, εν πάση περιπτώσει, η πρώτη από τις τρεις ανωτέρω προϋποθέσεις δεν πληρούται δεδομένου ότι η δικογραφία που υποβλήθηκε ενώπιον του Δικαστηρίου δεν περιλαμβάνει ενδεικτικά στοιχεία από τα οποία να προκύπτει ότι μια σύνταξη όπως η επίμαχη στην υπόθεση της κύριας δίκης αφορά μόνο μια ιδιαίτερη κατηγορία εργαζομένων.

25 Κατά συνέπεια, όπως ορθώς επισημαίνουν το INSS, η Ισπανική και η Βελγική Κυβέρνηση καθώς και η Ευρωπαϊκή Επιτροπή, πρέπει να θεωρηθεί ότι σε μια σύνταξη όπως η επίμαχη στην κύρια δίκη δεν έχουν εφαρμογή ούτε το άρθρο 157 ΣΛΕΕ ούτε, κατά συνέπεια, το άρθρο 4 της οδηγίας 2006/54, που αποβλέπει στην εφαρμογή της πρώτης αυτής διάταξης, ούτε τέλος η ρήτρα 4 της συμφωνίας-πλαισίου.

26 Αντιθέτως, μια τέτοια σύνταξη ενδέχεται να εμπίπτει στην οδηγία 79/7, στο μέτρο που αποτελεί μέρος συστήματος που προβλέπεται από τη νομοθεσία για την προστασία από έναν από τους κινδύνους που απαριθμούνται στο άρθρο 3, παράγραφος 1, της οδηγίας αυτής, δηλαδή το γήρας, και έχει άμεση και πραγματική σχέση με την προστασία από τον κίνδυνο αυτό (βλ., συναφώς, απόφαση της 20ής Οκτωβρίου 2011, C-123/10, Brachner, Συλλογή 2011, σ. I-10003, σκέψη 40).

27 Υπό τις συνθήκες αυτές, απάντηση πρέπει να δοθεί μόνο στο τέταρτο ερώτημα.

Επί του τέταρτου ερωτήματος

28 Με το τέταρτο ερώτημα, το αιτούν δικαστήριο ζητεί κατ' ουσίαν να διευκρινιστεί αν το άρθρο 4 της οδηγίας 79/7 έχει την έννοια ότι αντίκειται σ' αυτό, υπό περιστάσεις όπως οι επίμαχες στην υπόθεση της κύριας δίκης, κανονιστική ρύθμιση κράτους μέλους που απαιτεί αναλογικώς μεγαλύτερο χρόνο ασφάλισης από τους εργαζομένους με μερική απασχόληση, που στη συντριπτική τους πλειονότητα είναι γυναίκες, σε σύγκριση με τους εργαζομένους πλήρους απασχόλησης, για τη θεμελίωση, κατά περίπτωση, δικαιώματος ανταποδοτικής σύνταξης γήρατος το ποσό της οποίας είναι μειωμένο κατά ποσοστό που αναλογεί στο μειωμένο ωράριό τους.

29 Συναφώς, υπενθυμίζεται ότι, κατά πάγια νομολογία του Δικαστηρίου, έμμεση διάκριση κατά την έννοια του άρθρου 4 της οδηγίας 79/7 υπάρχει όταν η εφαρμογή ενός εθνικού μέτρου, έστω και αν η διατύπωση του μέτρου αυτού είναι ουδέτερη, θίγει στην πράξη πολύ μεγαλύτερο αριθμό γυναικών παρά ανδρών (βλ., μεταξύ άλλων, προπαρατεθείσα απόφαση Brachner, σκέψη 56).

30 Όμως, αφενός, όπως προκύπτει από την αίτηση προδικαστικής αποφάσεως και, ειδικότερα, από τις διευκρινίσεις του αιτούντος δικαστηρίου οι οποίες παρατίθενται με τη σκέψη 17 της παρούσας απόφασης, μια κανονιστική ρύθμιση όπως η επίμαχη στην υπόθεση της κύριας δίκης θέτει σε δυσμενέστερη θέση τους εργαζομένους μερικής απασχόλησης όπως είναι η προσφεύγουσα της κύριας δίκης, οι οποίοι εργάστηκαν επί μεγάλο χρονικό διάστημα με μειωμένο ωράριο, δεδομένου ότι η εν λόγω ρύθμιση, λόγω της μεθόδου που χρησιμοποιεί για τον υπολογισμό του απαιτούμενου χρόνου ασφάλισης για τη χορήγηση σύνταξης γήρατος, αποκλείει στην πράξη κάθε δυνατότητα πρόσβασης των εργαζομένων αυτών στην εν λόγω σύνταξη.

31 Αφετέρου, το ίδιο το αιτούν δικαστήριο διαπιστώνει ότι είναι στατιστικά αποδεδειγμένο ότι μια κανονιστική ρύθμιση όπως η επίμαχη στην κύρια δίκη επηρεάζει πολύ μεγαλύτερο ποσοστό γυναικών παρά ανδρών, καθόσον στην Ισπανία το 80 % τουλάχιστον των εργαζομένων με μερική απασχόληση είναι γυναίκες.

32 Επομένως, η κανονιστική αυτή ρύθμιση αντιβαίνει στο άρθρο 4, παράγραφος 1, της οδηγίας 79/7, εκτός αν δικαιολογείται από αντικειμενικούς παράγοντες άσχετους προς οποιαδήποτε διάκριση λόγω φύλου. Αυτό συμβαίνει όταν τα επιλεγέντα μέσα εξυπηρετούν θεμιτό σκοπό της κοινωνικής πολιτικής του κράτους μέλους για τη νομοθεσία του οποίου πρόκειται, είναι κατάλληλα για την επίτευξη του επιδιωκόμενου με τη νομοθεσία αυτή σκοπού και είναι αναγκαία προς τούτο (βλ., συναφώς, προπαρατεθείσα απόφαση Brachner, σκέψη 70).

33 Το INSS και η Ισπανική Κυβέρνηση υποστηρίζουν ότι η υποχρέωση συμπλήρωσης συγκεκριμένου αριθμού απαιτούμενων περιόδων ασφάλισης για την πρόσβαση σε ορισμένες παροχές αποτελεί έκφραση γενικού σκοπού κοινωνικής πολιτικής που επιδιώκει ο εθνικός νομοθέτης, στο μέτρο που η υποχρέωση αυτή είναι ουσιώδης στο πλαίσιο ενός συστήματος κοινωνικής ασφάλισης ανταποδοτικής φύσης, αποβλέποντας και στην εξασφάλιση της οικονομικής ισορροπίας του συστήματος αυτού.

34 Συναφώς, επισημαίνεται ότι, όπως προκύπτει από την αίτηση προδικαστικής αποφάσεως, οι ενδιαφερόμενοι εργαζόμενοι μερικής απασχόλησης κατέβαλαν εισφορές κοινωνικής ασφάλισης με σκοπό, μεταξύ άλλων, να χρηματοδοτήσουν το συνταξιοδοτικό σύστημα. Επιπλέον, δεν αμφισβητείται ότι, σε περίπτωση που τους χορηγηθεί σύνταξη, το ποσό της θα είναι μειωμένο κατά ποσοστό που αναλογεί στο μειωμένο ωράριό τους και στις καταβληθείσες εισφορές.

35 Όπως όμως ορθώς επισημαίνουν η Βελγική Κυβέρνηση και η Επιτροπή, από κανένα στοιχείο της δικογραφίας που υποβλήθηκε ενώπιον του Δικαστηρίου δεν μπορεί να συναχθεί ότι, υπό τις συνθήκες αυτές, ο αποκλεισμός κάθε δυνατότητας πρόσβασης των εργαζομένων μερικής απασχόλησης, όπως η προσφεύγουσα της κύριας δίκης, στη σύνταξη γήρατος συνιστά στην πράξη αναγκαίο μέτρο για την επίτευξη του σκοπού της διαφύλαξης του συστήματος κοινωνικής ασφάλισης ανταποδοτικού τύπου τον οποίο επικαλούνται το INSS και η Ισπανική Κυβέρνηση, καθώς και ότι δεν προσφέρεται κανένα άλλο μέτρο κατάλληλο να επιτύχει τον ίδιο σκοπό το οποίο να είναι λιγότερο δεσμευτικό για τους εν λόγω εργαζομένους.

36 Η ορθότητα της ερμηνείας αυτής δεν τίθεται υπό αμφισβήτηση από το επιχείρημα του INSS και της Ισπανικής Κυβέρνησης ότι τα δύο διορθωτικά μέτρα που εκτίθενται στις σκέψεις 14 και 15 της παρούσας απόφασης έχουν σκοπό να καταστήσουν ευχερέστερη την πρόσβαση του εργαζομένου μερικής απασχόλησης στη σύνταξη γήρατος. Συγκεκριμένα, δεν προκύπτει ότι τα δύο αυτά διορθωτικά μέτρα βελτιώνουν καθ' οιονδήποτε τρόπο την κατάσταση των εργαζομένων μερικής απασχόλησης όπως είναι η προσφεύγουσα της κύριας δίκης.

37 Σε σχέση με την παραπομπή της Ισπανικής Κυβέρνησης στην απόφαση της 16ης Ιουλίου 2009, C-537/07, Gómez-Limón Sánchez-Camacho (Συλλογή 2009, σ. I-6525), αρκεί η διαπίστωση ότι, όπως ορθώς επισήμανε η Επιτροπή, η απόφαση αυτή αφορά ουσιαστικά, σύμφωνα με τη σκέψη 60 αυτής, την ερμηνεία του άρθρου 7, παράγραφος 1, στοιχείο β', της οδηγίας 79/7, δυνάμει του οποίου τα κράτη μέλη έχουν την ευχέρεια να εξαιρούν από το πεδίο εφαρμογής της την απόκτηση δικαιωμάτων επί παροχών κοινωνικής ασφάλισης στο πλαίσιο συστημάτων εκ του νόμου μετά από περιόδους διακοπής της εργασίας λόγω εκπαίδευσης των τέκνων. Από την αίτηση όμως προδικαστικής αποφάσεως δεν προκύπτει ότι η διάταξη αυτή έχει εφαρμογή στη διαφορά της κύριας δίκης.

38 Κατά συνέπεια, στο τέταρτο ερώτημα πρέπει να δοθεί η απάντηση ότι το άρθρο 4 της οδηγίας 79/7 έχει την έννοια ότι αντίκειται σ' αυτό, υπό περιστάσεις όπως οι επίμαχες στην κύρια δίκη, κανονιστική ρύθμιση κράτους μέλους που απαιτεί αναλογικώς μεγαλύτερο χρόνο ασφάλισης από τους εργαζομένους με μερική απασχόληση, που στη συντριπτική τους πλειονότητα είναι γυναίκες, σε σύγκριση με τους εργαζομένους πλήρους απασχόλησης, για τη θεμελίωση, κατά περίπτωση, δικαιώματος ανταποδοτικής σύνταξης γήρατος το ποσό της οποίας είναι μειωμένο κατά ποσοστό που αναλογεί στο μειωμένο ωράριό τους.

Επί των δικαστικών εξόδων

39 Δεδομένου ότι η παρούσα διαδικασία έχει ως προς τους διαδίκους της κύριας δίκης τον χαρακτήρα παρεμπίπτοντος που ανέκυψε ενώπιον του εθνικού δικαστηρίου, σ' αυτό εναπόκειται να αποφανθεί επί των δικαστικών εξόδων. Τα έξοδα στα οποία υποβλήθηκαν όσοι υπέβαλαν παρατηρήσεις στο Δικαστήριο, πλην των ως άνω διαδίκων, δεν αποδίδονται.

Για τους λόγους αυτούς, το Δικαστήριο (όγδοο τμήμα) αποφαίνεται:

Το άρθρο 4 της οδηγίας 79/7/ΕΟΚ του Συμβουλίου, της 19ης Δεκεμβρίου 1978, περί της προοδευτικής εφαρμογής της αρχής της ίσης μεταχειρίσεως μεταξύ ανδρών και γυναικών σε θέματα κοινωνικής ασφαλίσεως, έχει την έννοια ότι αντίκειται σ' αυτό, υπό περιστάσεις όπως οι επίμαχες στην κύρια δίκη, κανονιστική ρύθμιση κράτους μέλους που απαιτεί αναλογικώς μεγαλύτερο χρόνο ασφάλισης από τους εργαζομένους με μερική απασχόληση, που στη συντριπτική τους πλειονότητα είναι γυναίκες, σε σύγκριση με τους εργαζομένους πλήρους απασχόλησης, για τη θεμελίωση, κατά περίπτωση, δικαιώματος ανταποδοτικής σύνταξης γήρατος το ποσό της οποίας είναι μειωμένο κατά ποσοστό που αναλογεί στο μειωμένο ωράριό τους.

(υπογραφές)